

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346.1

*І. В. Гопанок**аспірант**Інституту економіко-правових досліджень**Національної академії наук України*ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ
В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Одним із суттєвих і важливих нововведень запроваджених в ході реформування вітчизняного господарського судочинства у 2017 році, став інститут врегулювання спору за участю судді, який доповнив чинний Господарський процесуальний кодекс і почав функціонувати після набрання чинності закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. Даний інститут, як справедливо зазначає, Н. Петренко, спричинив численні дискусії серед юристів-практиків, суддів, науковців та правників узагалі. До сьогоднішнього дня залишається до кінця не дослідженою правова природа означеного інституту, його принципи та значення, місце в правовій системі, особливості застосування тощо. Зазначене, своєю чергою, може призвести до труднощів у застосуванні інституту врегулювання спору за участю судді та небажання його подальшого застосування в судовій практиці [1, с. 73]. Враховуючи зазначене, а також те, що чинне законодавство не роз'яснює сутність регулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, у даному дослідженні ми з'ясуємо поняття та ознаки даного правового явища.

Стан дослідження. Незважаючи на відносно недовгу історію існування інституту врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, окремі проблемні аспекти його діяльності у своїх наукових працях розглядали: О.В. Авімська, С.С. Бичкова, А.М. Гірник, Т.О. Гордієнко, О.В. Дем'янова, В. В. Землянська, А.О. Клевцов, О.А. Островська, М.Я. Поліщук, В.Є. Прущак, М.М. Чабаненко, Р.А. Чайка, С.А. Чвакін та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі ще й досі поняття врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві є невизначеним.

Саме тому метою статті є: надати визначення поняттю врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві, а також окреслити його характерні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 186 ГПК України врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті [2], тобто даний інститут має характер примирної процедури, альтернативної судовому розгляду, а отже з метою з'ясування досліджуваного поняття, слід розглянути сутнісний зміст примирних процедур. У доктринальній та навчальній літературі, на сторінках юридичних періодичних видань, у інтернет-джерелах, присвячених питанням юриспруденції, висловлюється багато точок зору з приводу розуміння сутності альтернативних способів вирішення спорів в цілому, та примирних процедур зокрема. Так, наприклад, В. П. Козирева та А. П. Гаврилішин, зазначають, що альтернативні способи вирішення спорів дозволяють суб'єктам підприємницької діяльності використати додаткові; дуже часто більш гнучкі механізми вирішення правових конфліктів. Практика функціонування процедур примирення при вирішенні господарських спорів показує їх достатній прогресивний характер і певні переваги. По-перше, оперативність при вирішенні господарських конфліктів, тим самим, сприяння господарському обігу, стабілізація господарських відносин, покращення результатів господарської діяльності. По-друге, розширення можливостей реалізації права на позасудовий захист та доступ суб'єктів господарювання до нових способів вирішення спірних питань. По-третє, обмеження монополізму державних судів і в певній мірі зменшення корупційного тиску на суб'єктів господарювання. По-четверте, демократичність процесу розгляду спірних питань – обрання суддів за угодою сторін, вплив на формування правил розгляду спорів тощо [3, с. 129]. На думку В.П. Козиревої та А. П. Гаврилішина термін «альтернативні способи

вирішення господарських спорів» можна також назвати «договірні способи вирішення спорів», так як у їх основі лежить угода між конфліктуючими сторонами про передачу спірних відносин на розгляд недержавних органів, а тому ці терміни можна вважати тотожними за способом виникнення. Звідси процедури примирення можна визначити як процедури, що вибрані або встановлені учасниками спору на основі відповідних угод і спрямовані на врегулювання правових конфліктів, що здійснюються без залучення державних органів та не суперечать чинному законодавству [3, с. 129-130]. Розвиток процедур примирення при вирішенні господарських спорів, підкреслюють вище згадані правознавці, – це необхідна умова створення ефективної системи захисту порушених, невизнаних або оспорюваних суб'єктивних прав та інтересів господарюючих суб'єктів. Вони засновані не на пріоритеті захисту інтересів держави, а спрямовані на швидке та ефективне вирішення конфліктних ситуацій, що виникають в процесі господарської діяльності [3, с. 132].

О. Хрімлі, розглядаючи примирні процедури як форму захисту прав інвесторів у сфері господарювання виокремлює такі основні риси даних примирних процедур: 1) примирні процедури спрямовані на мирне врегулювання інвестиційного спору, тобто сторони вчиняють дії, спрямовані на пошук взаємоприйнятних рішень; 2) примирні процедури можливі лише у разі добровільного волевиявлення сторін інвестиційного спору; 3) примирні процедури можна застосувати на будь-якій стадії розгляду інвестиційного спору, тобто до, в процесі або після судового розгляду; 4) примирні процедури дозволяють оперативно вирішувати інвестиційні спори [4]. Звідси, підсумовує О. Хрімлі, примирні процедури є договірною формою захисту прав інвесторів у сфері господарювання, тобто для застосування цієї форми захисту достатньо волевиявлення сторін конфлікту. Примирні процедури, використовуються для захисту прав інвесторів у сфері господарювання, правник розділяє на дві групи. Перша група – це примирні процедури, які передбачають участь третьої особи, яка допомагає вирішити конфлікт. До цієї групи належать: медіація, консиліація, посередництво і т. п. Друга група – це примирні процедури, які передбачають самостійне вирішення спору сторонами, без участі третіх осіб. До цієї групи належать трансакція, переговори і т. п. [4].

І. М. Злакоман у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому вивченню проблематики господарсько-правових засобів та форм вирішення інвестиційних спорів, наводить такі види вирішення інвестиційних спорів: а) спори, які вирішуються шляхом застосування примирних заходів; б) спори, що вирішуються судами України; в) спори, які вирішуються за допомогою спеціалізованої

форми їхнього вирішення, а саме: за допомогою спеціальних міжнародних судових установ, а також установи міжнародного комерційного арбітражу [5, с.6]. Безпосередньо примирні процедури, автор тлумачить як передбачені та закріплені законодавством процесуальні можливості господарського суду безпосередньо сприяти врегулюванню спору, переданого на його розгляд, шляхом прийняття та застосування під контролем суду заходів, спрямованих на завершення справи мирним шляхом та закриття провадження у справі [5, с.10].

З викладеного видно, що позиції дослідників щодо примирних процедур та їх співвідношення із альтернативними способами вирішення спорів різняться. В цілому більшість правників відносить примирні процедури до договірної форми розв'язання спірної ситуації. Сутністю примирних процедур є спільний, добровільний пошук сторонами взаємоприйнятної чи взаємовигідного виходу із конфліктної ситуації. Примирні процедури можуть проводитися як за участі лише сторін конфлікту, так і третьої сторони, яка надає відповідну допомогу конфліктуючим сторонам у врегулюванні ситуації, що склалася. Окрім цього, суттєвою особливістю примирних процедур є те, що за результатами їх проведення не відбувається прийняття юрисдикційним органом рішення по суті справи, натомість сторонами, якщо між ними досягнута згода, укладається відповідна угода, в якій вони добровільно погоджуються залагодити конфлікт на певних умовах. За цими аспектами врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві у повній мірі може вважатися примирною процедурою. Адже воно (зазначене врегулювання) являє собою переговірний процес, що відбувається за згодою сторін, тобто на добровільній основі. У випадку досягнення порозуміння і згоди між сторонами спору, провадження у судовій справі закривається без її вирішення по суті.

Однак чи може врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві вважатися альтернативним способом вирішення справи? Адже більшість правників, коли ведуть мову про альтернативні форми і способи вирішення/врегулювання спорів наголошують на тому, що такими є ті, що реалізуються без звернення до відповідних судових чи адміністративних інстанцій. Альтернативне врегулювання спорів – це група процесів, за допомогою яких вирішуються спори і конфлікти без звернення до формальної системи судочинства [6]. У випадку врегулювання спору за участю судді, зокрема в господарському судочинстві, має місце звернення до суду. Однак при цьому означена примирна процедура не має процесуального характеру. Господарський процес – це встановлена нормами процесуального права форма діяльності господарських судів, яка спря-

мована на захист порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання [7]. І. А. Балюк у своїх працях пише, що установлений нормами господарського процесуального права порядок порушення процесу, підготовки справи до розгляду, розгляду й вирішення справ, оскарження і перегляду рішень господарського суду, а також виконання рішень господарського суду називається процесуальною формою. Господарський процес являє собою єдність процесуальних прав і обов'язків господарського суду, сторін та інших учасників процесу. Тому господарський процес можна визначити як систему послідовно здійснюваних процесуальних дій, які здійснюють господарський суд та інші учасники судочинства у зв'язку з розглядом і вирішенням конкретної справи. Кінцева мета процесу – відновлення порушеного права [8, с. 24-25]. О.П. Світличний тлумачить господарський процес як сукупність санкціонованих державою правових норм, що регулюють діяльність господарського суду та інших учасників судового процесу, пов'язану із здійсненням правосуддя у справах, віднесених до відання господарських судів [9, с. 24]. В.В. Резнікова, провівши аналіз фахової літератури визначає господарський процес у широкому та вузькому. Господарський процес у широкому розумінні можна визначити як сукупність послідовних дій, урегульованих правовими нормами, котрі спрямовані на застосування й реалізацію господарсько-правових норм. Означений процес можна характеризувати як господарсько-процедурний, і основну його функцію визначити як правозастосовну. Господарський процес у вузькому розумінні – це врегульована законом господарсько-процесуальна діяльність суб'єкта господарської юрисдикції щодо застосування матеріального права при вирішенні господарсько-правового спору чи при розгляді справ про господарські правопорушення. Такий процес можна вважати господарсько-юрисдикційним, а його основну функцію – правоохоронною. Загалом же, на нашу думку дослідниці господарський процес – це урегульований господарськими процесуальними нормами процесуальний порядок (система взаємопов'язаних правових форм) провадження діяльності уповноваженими суб'єктами, що виявляється у здійсненні правосуддя в господарських справах, захисті порушених прав, свобод та інтересів учасників господарських правовідносин [10].

З викладеного видно, що господарський процес (господарське судочинство) прямо пов'язаний із юрисдикційною діяльністю суду (судді), що відбувається у чітко встановленому Законом порядку. У випадку ж звернення до процедури врегулювання спору за участю судді, судом постановляється ухвала про зупинення провадження у справі.

Суддя господарського суду, який приймає участь у процедурі врегулювання, не приймає в її ході процесуальних рішень і не виносить акту по суті справи, тобто не здійснює юрисдикційної діяльності. Тож, в силу означених причин, хоча врегулюванню спору за участю судді і передують звернення до господарського суду, дана процедура все одно є альтернативним способом вирішення справи, оскільки її наявність дає сторонам спору можливість вибору між офіційним порядком вирішення виниклої ситуації та добровільним її залагодженням на підставі переговорів і погоджень.

Керуючись вище викладеними міркуваннями, вважаємо, що врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві слід розуміти як альтернативний спосіб вирішення (розв'язання) спору, що перебуває у провадженні відповідного господарського суду, який передбачає пошук сторонам даного спору на засадах добровільності та конфіденційності можливих шляхів примирення та залагодження спірної ситуації за допомогою судді господарського суду, який спрямовує хід процедури та надає згідно закону іншу допомогу сторонам, втім не реалізує свої юрисдикційні повноваження і не вирішує спору по суті.

Задля більш змістовного усвідомлення сутності досліджуваної процедури у господарському судочинстві виокремимо її ознаки:

1) видові ознаки, які поєднують врегулювання спору за участю судді з іншими альтернативними примирними способами вирішення спорів: а) проводиться за згодою сторін і має конфіденційний характер. Дана процедура виступає можливим (альтернативним судовому розгляду) варіантом вирішення спірної ситуації, тобто сторони не зобов'язані звертатися до такого врегулювання, а мають право скористатися цією процедурою за взаємним добровільним волевиявленням; б) ґрунтується на рівних переговорах і спільному пошуку взаємовигідних чи взаємоприйнятних підходів до врегулювання спору; в) підвищує ініціативність сторін і розширює їх можливості в частині визначення умов, на яких вони згодні врегулювати наявну між ними конфліктну ситуацію; г) не передбачає прийняття рішення по суті справи; г) не має процесуального характеру, оскільки на час проведення даної процедури судовий процес зупиняється; д) третя сторона, за участю якої відбувається врегулювання спору у господарському судочинстві, а саме суддя-доповідач, не вирішує спір, а лише скеровує процес переговорів;

2) ознаки, які відображають особливості даної процедури: а) можлива тільки у спорах, які вже передані для вирішення до господарського суду. Тобто дана процедура не може бути досудовою; б) завжди передбачає наявність третьої сторони, яка допомагає сторонам спору знайти можливі підходи до вирішення спору; в) третьою сторо-

ною є суддя господарського суду, на вирішення до якого переданий спір; г) може бути реалізована лише до початку розгляду справи по суті; г) має граничний строк проведення – не більше 30-ти днів; д) не припускає можливості повторно проведення даної процедури.

Висновок. Підсумовуючи вище викладене, можемо впевнено стверджувати, що врегулювання спору за участю судді є корисною альтернативною процедурою, яка розширює й розвиває механізм вирішення господарських та інших спорів, що належать до юрисдикції господарських судів. Основними перевагами даної процедури є те, що вона з одного боку дозволяє сторонам самостійно поза межами безпосереднього офіційного провадження врегулювати наявний між ними конфлікт та визначити умови, на яких вони згодні залагодити існуючі розбіжності, а з іншого – без зайвих зволікань перейти до судового розгляду справи, якщо досягнути примирення не вдасться.

Література

1. Петренко, Н. О. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 73-77.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6.11.1991 р. № 1798-ХІІ. *ВВР*. 1992. № 6, ст. 56 (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017. *ВВР*. 2017. № 48, ст. 436).
3. Козирева В. П., Гаврилiшин А. П. Процедури примирення при вирішенні господарських спорів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 129-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpaau_2015_3_25.
4. Хрiмлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 100-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_19.
5. Злакоман І. М. Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / кер. роботи О. П. Подцерковний; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 19 с.
6. Малигіна К. Позасудове врегулювання спорів. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/posasadove-vregulyuvannya-sporiv.html>.
7. Дудник Л.М. Українське господарське право та господарське процесуальне право: курс лекцій: Навчальний посібник К.: Поліграфцентр «Геопринт», 2015. 569 с.
8. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2002. 248 с.
9. Світличний О. П. Господарський процес: підручник / за заг. ред. Світличного О. П. К.: НУБіП України, 2016. 337 с.
10. Резнікова В. В. До питання про поняття господарського процесу. *Економіка та право. Серія : Право*. 2015. № 2. С. 38-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecrpr_2015_2_7.

Анотація

Гопанок І. В. Поняття та характерні ознаки врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. – Стаття.

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, обґрунтовано, що врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві необхідно віднести саме до альтернативних способів вирішення спору. Наведено авторське визначення поняття «врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві». Обґрунтовано, що всі ознаки, які характеризують окреслену наукову категорію, найбільш доцільно поділити на дві великі групи: 1) видові ознаки, які поєднують врегулювання спору за участю судді з іншими альтернативними примирними способами вирішення спорів; та 2) ознаки, які відображають особливості даної процедури.

Ключові слова: примирні процедури, спір, врегулювання спору, суддя, господарське судочинство, законодавство.

Аннотация

Гопанок И. В. Понятие и характерные признаки урегулирования спора с участием судьи в хозяйственном судопроизводстве. – Статья.

В статье, на основе анализа научных взглядов ученых, обосновано, что урегулирование спора с участием судьи в хозяйственном судопроизводстве необходимо отнести именно к альтернативным способам разрешения спора. Приведено авторское определение понятия «урегулирование спора с участием судьи в хозяйственном судопроизводстве». Обосновано, что все признаки, характеризующие очерченную научную категорию, наиболее целесообразно разделить на две большие группы: 1) видовые признаки, которые объединяют урегулирование спора с участием судьи с другими альтернативными примиряющими способами разрешения споров; и 2) признаки, которые отражают особенности данной процедуры.

Ключевые слова: примирительные процедуры, спор, урегулирование спора, судья, хозяйственное судопроизводство, законодательство.

Summary

Hopanok I. V. The concept and characteristics of dispute resolution with the participation of a judge in commercial litigation. – Article.

The article, based on the analysis of scientific views of scientists, substantiates that the settlement of a dispute with the participation of a judge in commercial litigation should be attributed to alternative ways of resolving the dispute. The author's definition of the concept of "settlement of a dispute with the participation of a judge in commercial litigation" is given. It is substantiated that all the features that characterize the outlined scientific category, it is most appropriate to divide into two large groups: 1) species features that combine dispute resolution with the participation of a judge with other alternative conciliation methods of dispute resolution; and 2) features that reflect the specifics of this procedure.

Key words: conciliation procedures, dispute, dispute settlement, judge, commercial litigation, legislation.